

دانشگاه پیام نور
مرکز تحصیلات تکمیلی

رساله

برای دریافت مدرک دکتری تخصصی (Ph.D.)

رشته

زبان شناسی همگانی

گروه

زبان‌شناسی و زبان‌های خارجی

بررسی سطوح پیچیدگی بندهای موصولی در کودکان فارسی‌زبان ۳ تا ۷ ساله

مهران غفاری

استاد راهنما:

دکتر شهین نعمت‌زاده

استاد مشاور اول:

دکتر بلقیس روشن

استاد مشاور دوم:

دکتر مریم‌سادات غیاثیان

شهریور ۱۳۹۲

سپاسگزاری

از زحمات بی دریغ استاد گرامی سرکار خانم دکتر شهین نعمت‌زاده که همواره با پیشنهادها و راهنمایی‌های مستمر خویش مرا در به انجام رساندن این پژوهش یاری نمودند، صمیمانه تشکر می‌کنم.

از استاد ارجمند سرکار خانم دکتر بلقیس روشن که با نهایت دقت و احساس مسئولیت، با نقطه نظرات سازنده خویش مرا در به ثمر رساندن این پژوهش یاری نمودند بسیار سپاسگزارم. همچنین از استاد گرامی سرکار خانم دکتر مریم‌سادات غیاثیان که در نهایت لطف و مهربانی، نکات مهم را متذکر شدند و دلسوزانه مرا در به پایان رساندن این پژوهش یاری کردند کمال قدردانی را دارم.

از خانواده عزیزم، خصوصاً مادر مهربانم، که همواره باعث آرامش روحی و آسایش فکری ام بوده‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم.

از دوست عزیز و فرزانه‌ام آقای دکتر علی اکبر آقاجانی که همواره مرا در انجام دقیق و درست مراحل مختلف این پژوهش راهنمایی و تشویق کرده‌اند صمیمانه تشکر می‌کنم. در ضمن، از دوست عزیزم آقای مرتضی محمدی که به عنوان مشاور آماری مرا یاری نموده و بر غنای این رساله افزودند، بسیار سپاسگزارم.

در پایان لازم می‌دانم از مدیران و مربیان مهدکودک‌های پانی، آفرینش، مریم، مهر آیین و شکوه- انقلاب که در اجرای بخش میدانی این پژوهش یاری ام کردند تشکر و قدردانی کنم.

چکیده

پیچیدگی زبانی همواره موضوعی بحث‌انگیز و قابل تأمل تلقی شده و فراوان به آن پرداخته شده است. بندهای موصولی در زبان‌های مختلف نیز به‌عنوان یکی از ساختارهای پیچیده زبانی تلقی می‌شوند و پردازش و بررسی پیچیدگی‌های آنها در زبان‌های مختلف نقش عمده‌ای در تحقیقات زبان‌شناسی و روانشناسی ایفا کرده است. پژوهش حاضر با هدف بررسی سطوح پیچیدگی بندهای موصولی فاعل-فاعل، مفعول-مفعول، فاعل-مفعول و مفعول-فاعل بر روی ۱۲۸ کودک از ۵ مهدکودک شهرستان بابل در مقاطع سنی ۳ تا ۷ سال شامل ۳۲ نفر در هر یک از ۴ گروه سنی انجام شده است. بر این اساس ضمن مروری جامع بر ادبیات موضوعی مربوط، با استفاده از مدل ارائه شده، عبارات مرتبط با هر یک از بندهای موصولی استخراج شده و درک آنان از این جملات سنجیده شد. جهت سنجیدن میزان تسلط در درک این نوع بندهای موصولی در زبان فارسی آزمون‌های موازی شامل جملاتی از انواع بند موصولی به هر گروه سنی ارائه شد تا درک یا عدم درک آنها از این جملات مشخص گردد. به این منظور، به هر کودک جملات شامل بندهای موصولی مورد نظر به دو صورت مجزای خبری و پرسشی با روش‌های نشان دادن شکل، نشان دادن اشیای واقعی و یا درخواست برای اجرای یک فرمان ارائه شد. در مبحث تجزیه و تحلیل نتیجه‌های به‌دست‌آمده از آزمون‌های آنوا و آزمون‌های بررسی دوتایی بندهای موصولی یعنی توکی، شفه و ال.اس.دی استفاده گردید. براساس نتایج آزمون فرضیه اصلی در مورد درک کودکان ۳ تا ۷ ساله از انواع مختلف بندهای موصولی، نوع سوم کمترین نمره یا به عبارت دیگر کمترین درک را داشته و سپس به ترتیب نوع اول، نوع دوم و نوع چهارم می‌باشد. بنابراین نتایج تحقیق نشان دادند در تمامی سنین بند موصولی فاعل-مفعول کمترین نمره یا به عبارت دیگر بیشترین پیچیدگی و بند موصولی مفعول-فاعل بیشترین درک یا کمترین پیچیدگی را داشته است. در صورت کلی نتایج این پژوهش، سلسله‌مراتب درک بندهای موصولی فارسی به‌صورت **فاعل > مفعول - مفعول > فاعل - فاعل > فاعل - مفعول** تعیین شد، که این نتیجه با نتایج بدست آمده از پژوهش‌های رحمانی و دیگران (۲۰۱۱) روی زبان فارسی و دیسل و توماسلو (۲۰۰۵) در فراگیری زبان‌های انگلیسی و آلمانی، چن و همکاران (۲۰۱۰)، فدرنکو و همکاران (۲۰۱۱)، لین و بیور (۲۰۰۶b) و جیسیون (۱۹۹۸ و ۲۰۰۰) همسو است. اما این نتیجه با نتایج بدست آمده از پژوهش‌های کاریراس و همکاران (۲۰۱۰) روی زبان باسک همسو نیست. ضمن اینکه این تفاوت پیچیدگی از طریق نظریه کونو، سلس مورسیا و لارسن فریمن (۱۹۹۹)، قابل توجیه نیست.

واژه‌های کلیدی: پیچیدگی زبانی، بند موصولی، زبان فارسی، کودکان ۳ تا ۷ ساله

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	فصل اول: کلیات تحقیق.....
۱-۱	۱- مقدمه .....
۲-۱	۲- بیان موضوع .....
۳-۱	۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق .....
۴-۱	۴- سؤالات تحقیق .....
۵-۱	۵- فرضیه‌های تحقیق .....
۶-۱	۶- اهداف تحقیق .....
۷-۱	۷- قلمرو تحقیق .....
۱-۷-۱	۱-۷-۱- قلمرو موضوعی .....
۲-۷-۱	۲-۷-۱- قلمرو مکانی .....
۳-۷-۱	۳-۷-۱- قلمرو زمانی .....
۸-۱	۸- چارچوب نظری تحقیق .....
۹-۱	۹- مفاهیم بنیادی .....
۱۰-۱	۱۰- ساختار کلی تحقیق .....
۱۶	فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه‌ی تحقیق .....
۱-۲	۱-۲- مبانی نظری .....
۱-۱-۲	۱-۱-۲- مقدمه .....
۲-۱-۲	۲-۱-۲- ساختار اطلاعاتی جمله در زبان فارسی .....
۳-۱-۲	۳-۱-۲- پردازش جمله از منظر روان‌شناسی زبان .....
۴-۱-۲	۴-۱-۲- جمله‌ی مرکب و جایگاه بندهای موصولی در جمله .....
۵-۱-۲	۵-۱-۲- بند موصولی .....
۶-۱-۲	۶-۱-۲- معیارهای طبقه‌بندی بندهای موصولی .....
۱-۶-۱-۲	۱-۶-۱-۲- محل قرارگیری بند موصولی .....
۲-۶-۱-۲	۲-۶-۱-۲- حیطةی تمرکز بند موصولی .....
۲-۲	۲-۲- پیشینه‌ی تحقیق .....
۱-۲-۲	۱-۲-۲- مقدمه .....
۲-۲-۲	۲-۲-۲- پژوهش‌های ایرانیان .....
۳-۲-۲	۳-۲-۲- پژوهش‌های غیر ایرانیان .....

۴۹.....	۴-۲-۲- جمع بندی
۵۰.....	فصل سوم- روش شناسی تحقیق
۵۱.....	۱-۳- مقدمه
۵۱.....	۲-۳- بیان مسأله
۵۱.....	۳-۳- تدوین فرضیه‌های تحقیق
۵۲.....	۴-۳- روش تحقیق
۵۳.....	۵-۳- جامعه تحقیق
۵۳.....	۶-۳- نمونه‌گیری
۵۳.....	۱-۶-۳- تعیین حجم نمونه
۵۴.....	۲-۶-۳- روش نمونه‌گیری
۵۴.....	۷-۳- روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات
۵۵.....	۱-۷-۳- منابع اطلاعات
۵۵.....	۲-۷-۳- چگونگی استخراج اطلاعات از منابع اطلاعات
۵۵.....	۸-۳- روایی و پایایی
۵۵.....	۱-۸-۳- روایی
۵۶.....	۲-۸-۳- پایایی
۵۷.....	۹-۳- متغیرهای تحقیق و شاخص‌های اندازه‌گیری آنها
۵۷.....	۱-۹-۳- طبقه‌بندی و تشخیص متغیرها
۵۸.....	۲-۹-۳- نحوه محاسبه متغیرهای اصلی تحقیق
۵۸.....	۱-۲-۹-۳- بند موصولی فاعل-فاعل
۵۹.....	۲-۲-۹-۳- بند موصولی مفعول-مفعول
۶۰.....	۳-۲-۹-۳- بند موصولی فاعل-مفعول
۶۲.....	۴-۲-۹-۳- بند موصولی مفعول-فاعل
۶۳.....	۱۰-۳- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات
۶۳.....	۱-۱۰-۳- آزمون تحلیل واریانس(آنوا)
۶۳.....	۲-۱۰-۳- آزمون توکی، شفه و ال، اس. دی
۶۴.....	۱۱-۳- آزمون فرضیه اصلی
۶۵.....	۱۲-۳- جمع‌بندی
۶۷.....	فصل چهارم- تجزیه و تحلیل داده‌ها
۶۸.....	۱-۴- مقدمه
۶۹.....	۲-۴- مطالعات توصیفی درک و عدم درک انواع جملات در کودکان سنین مختلف
۶۹.....	۱-۲-۴- مطالعه توصیفی درک انواع جملات در کودکان ۳ تا ۴ ساله

۸۱	۲-۲-۴- مطالعه توصیفی درک انواع جملات در کودکان ۴ تا ۵ ساله
۹۳	۳-۲-۴- مطالعه توصیفی درک انواع جملات در کودکان ۵ تا ۶ ساله
۱۰۵	۴-۲-۴- مطالعه توصیفی درک انواع جملات در کودکان ۶ تا ۷ ساله
۱۱۷	۳-۴- آزمون فرضیات
۱۱۷	۱-۳-۴- آزمون فرضیه اصلی اول
۱۲۲	۲-۳-۴- آزمون فرضیه اصلی دوم
۱۲۷	۳-۳-۴- آزمون فرضیه اصلی سوم
۱۳۲	۴-۳-۴- آزمون فرضیه اصلی چهارم
۱۳۷	۵-۳-۴- آزمون فرضیه اصلی پنجم
۱۴۲	۴-۴- جمع‌بندی
۱۴۳	فصل پنجم- یافته‌ها، نتیجه‌گیری و پیشنهاد
۱۴۴	۱-۵- مقدمه
۱۴۴	۲-۵- مروری مختصر بر هدف، مسئله و چگونگی کار
۱۴۴	۳-۵- نتایج آزمون فرضیه‌ها
۱۴۷	۴-۵- محدودیت‌های تحقیق
۱۴۸	۵-۵- بحث و مقایسه
۱۴۸	۱-۵-۵- مقایسه با تحقیقات مرتبط
۱۴۹	۶-۵- پیشنهاد کاربردی
۱۴۹	۱-۶-۵- پیشنهاد بر مبنای ادبیات موضوعی مربوط
۱۴۹	۲-۶-۵- پیشنهاد تخصصی بر مبنای نتایج و یافته‌های تحقیق
۱۴۹	۷-۵- پیشنهادهایی برای تحقیقات آینده
۱۵۰	۸-۵- جمع‌بندی
۱۵۱	کتابنامه
۱۵۱	الف- فارسی
۱۵۳	ب- لاتین
۱۵۹	واژه نامه
۱۶۰	فارسی
۱۶۵	لاتین
۱۷۰	پیوست‌ها
۱۷۱	پیوست ۱: خروجی های نرم افزار SPSS
۱۸۳	پیوست ۲: آزمون‌ها

فهرست جدول‌ها

عنوان

صفحه

جدول شماره ۲-۱- وضعیت بند موصولی در زبان فارسی	۳۴
جدول شماره ۲-۲- نقشهای ضمیر موصولی انگلیسی بر اساس موارد استفاده	۳۵
جدول شماره ۲-۳- انواع بند موصولی انگلیسی براساس نقش‌های ضمیر	۳۷
جدول شماره ۲-۴- جمع‌بندی تحقیقات مشابه	۴۷
جدول شماره ۴-۱- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۳ تا ۴ ساله	۶۹
جدول شماره ۴-۲- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۳ تا ۴ ساله	۷۰
جدول شماره ۴-۳- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۳ تا ۴ ساله	۷۵
جدول شماره ۴-۴- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۳ تا ۴ ساله	۷۶
جدول شماره ۴-۵- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۴ تا ۵ ساله	۸۱
جدول شماره ۴-۶- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۴ تا ۵ ساله	۸۲
جدول شماره ۴-۷- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۴ تا ۵ ساله	۸۷
جدول شماره ۴-۸- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۴ تا ۵ ساله	۸۸
جدول شماره ۴-۹- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۵ تا ۶ ساله	۹۳
جدول شماره ۴-۱۰- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۵ تا ۶ ساله	۹۴
جدول شماره ۴-۱۱- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۵ تا ۶ ساله	۹۹
جدول شماره ۴-۱۲- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۵ تا ۶ ساله	۱۰۰
جدول شماره ۴-۱۳- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۶ تا ۷ ساله	۱۰۵
جدول شماره ۴-۱۴- مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات خبری در کودکان ۶ تا ۷ ساله	۱۰۶
جدول شماره ۴-۱۵- مقایسه فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۶ تا ۷ ساله	۱۱۱
جدول شماره ۴-۱۶- آزمون مقایسه درصد فراوانی درک انواع مختلف جملات پرسشی در کودکان ۶ تا ۷ ساله ..	۱۱۲
جدول شماره ۴-۱۷- آزمون معنی‌داری تفاوت در درک کودکان ۳ تا ۴ ساله	۱۱۷
جدول شماره ۴-۱۸- آزمون معنی‌داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۳ تا ۴ ساله(توکی)	۱۱۸
جدول شماره ۴-۱۹- آزمون معنی‌داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۳ تا ۴ساله(شفه) .	۱۱۹
جدول شماره ۴-۲۰- آزمون معنی‌داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۳ تا ۴ ساله(ال.اس.دی) ..	۱۲۰
جدول شماره ۴-۲۱- آزمون بررسی سختی درک انواع بند موصولی در کودکان ۳ تا ۴ ساله	۱۲۱
جدول شماره ۴-۲۲- آزمون معنی‌داری تفاوت در درک کودکان ۴ تا ۵ ساله	۱۲۲
جدول شماره ۴-۲۳- آزمون معنی‌داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۴ تا ۵ ساله(توکی)	۱۲۳
جدول شماره ۴-۲۴- آزمون معنی‌داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۴ تا ۵ ساله(شفه)	۱۲۴
جدول شماره ۴-۲۵- آزمون معنی‌داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۴ تا ۵ ساله	۱۲۵

- جدول شماره ۴-۲۶- آزمون بررسی سختی درک انواع بند موصولی در کودکان ۴ تا ۵ ساله ۱۲۶
- جدول شماره ۴-۲۷- آزمون معنی داری تفاوت در درک کودکان ۵ تا ۶ ساله ۱۲۷
- جدول شماره ۴-۲۸- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۲۸
- جدول شماره ۴-۲۹- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۲۹
- جدول شماره ۴-۳۰- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۳۰
- جدول شماره ۴-۳۱- آزمون بررسی سختی درک انواع بند موصولی در کودکان ۵ تا ۶ ساله ۱۳۱
- جدول شماره ۴-۳۲- آزمون معنی داری تفاوت در درک کودکان ۶ تا ۷ ساله ۱۳۲
- جدول شماره ۴-۳۳- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۳۳
- جدول شماره ۴-۳۴- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۳۴
- جدول شماره ۴-۳۵- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۳۵
- جدول شماره ۴-۳۶- آزمون بررسی سختی درک انواع بند موصولی در کودکان ۶ تا ۷ ساله ۱۳۶
- جدول شماره ۴-۳۷- آزمون معنی داری تفاوت در درک کودکان ۳ تا ۷ ساله ۱۳۷
- جدول شماره ۴-۳۸- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۳۸
- جدول شماره ۴-۳۹- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۳۹
- جدول شماره ۴-۴۰- آزمون معنی داری تفاوت دو به دوی انواع بند موصولی در درک کودکان ۱۴۰
- جدول شماره ۴-۴۱- آزمون بررسی سختی درک انواع بند موصولی در کودکان ۳ تا ۷ ساله ۱۴۱

فهرست نمودار

عنوان

صفحه

-
- نمودار شماره ۴-۱- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۷۱
- نمودار شماره ۴-۲- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۷۱
- نمودار شماره ۴-۳- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی ۷۶
- نمودار شماره ۴-۴- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی ۷۷
- نمودار شماره ۴-۵- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۸۳
- نمودار شماره ۴-۶- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۸۳
- نمودار شماره ۴-۷- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی ۸۹
- نمودار شماره ۴-۸- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی ۸۹
- نمودار شماره ۴-۹- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۹۵
- نمودار شماره ۴-۱۰- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۹۵
- نمودار شماره ۴-۱۱- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی ... ۱۰۱
- نمودار شماره ۴-۱۲- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی .. ۱۰۱
- نمودار شماره ۴-۱۳- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۱۰۷
- نمودار شماره ۴-۱۴- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده خبری ۱۰۷
- نمودار شماره ۴-۱۵- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌شده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی ... ۱۱۳
- نمودار شماره ۴-۱۶- مقایسه فراوانی تعداد جملات درک‌نشده براساس تعداد جمله درک‌شده و نشده پرسشی .. ۱۱۳

فصل اول - کلیات تحقیق

۱-۱- مقدمه

زبان به عنوان یکی از پیچیده‌ترین توانایی‌های بشر محسوب می‌شود به طوری که تفاوت عمده نوع بشر و دیگر حیوانات اصولاً به دانش زبانی بشر و توانایی‌های او در تولید و درک کلام برمی‌گردد و به این مهم حتی در کتاب آسمانی، قرآن کریم، نیز به صراحت اشاره شده است.^۱ طبیعتاً این توانایی پیچیده دارای انواع و اجزا و همچنین فرآیندهای متعددی است که هر کدام در درون خود رازها و پیچیدگی‌هایی دارند و همواره ذهن بشر را به خود مشغول داشته‌اند.

بخش‌های مختلف زبان شامل صرف، نحو، معنی، واژگان، گفتمان^۲ و کاربردشناسی^۳ است و مهارت‌های اصلی آن شامل شنیدن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن است. در این میان فراگیری زبان به عنوان یک فرایند طبیعی و در عین حال بسیار پیچیده علاوه بر ایجاد حس کنجکاوی بسیار، همواره الهام‌بخش دانشمندان در حل مسائل موجود در روند یادگیری و آموزش زبان چه به عنوان زبان اول و چه به عنوان زبان خارجی بوده است. بنابراین، از این نظر بررسی پیچیدگی‌های موجود در مراحل مختلف فراگیری زبان اهمیت بسیار دارد. ضمن اینکه این نوع بررسی می‌تواند از نظر روان‌شناختی آگاهی و دانش مورد نیاز برای شناخت فعالیت‌های ذهنی در انسان ایجاد کند تا بتوان در فعالیت‌های دیگر مربوط به زبان مانند ترجمه ماشینی، فعالیت‌های گفتاردرمانی و غیره از آن بهره جست.

از جمله سطوح زبانی که از دیرباز مورد توجه دانشمندان بوده است سطح نحوی است که به مرور زمان ارتباط نسبتاً نزدیک آن با کاربردشناسی مدنظر قرار گرفته است. با توجه به مطرح شدن نظریه جهانی‌های زبان^۴ و قرار گرفتن نحو در مرکز بررسی‌های جهانی‌های زبان، اهمیت بررسی نحوی بیش از پیش نمایان شده است.

بندهای موصولی^۵ به عنوان بخشی از نحو به دلیل داشتن تنوع زیاد در هر زبان و پیچیدگی در ساخت و همچنین فراگیر بودن در زبان‌های مختلف همواره مورد توجه خاص پژوهشگران بوده‌اند. ضمن اینکه بند موصولی یک ساختار بسیار پرکاربرد در زبان‌های مختلف از جمله فارسی و انگلیسی است.

^۱ . سوره الرحمن آیات ۳ و ۴ "خلق الانسان علم البيان" و انسان را خلق کرد و به او تعلیم نطق و بیان فرمود.

2 . Discourse.

3 . Pragmatics.

4 . Language universality

5 . Relative clauses

سلس مورسیا^۱، و لارسن فریمن^۲ (۱۹۹۹:۵۷۱) می‌نویسند: «بند موصولی ابزار لازم برای رمزگذاری توصیف‌کننده‌های صفتی پیچیده را بدست می‌دهد که از جهت تولید ساده‌تر از ساختارهای اسنادی پیچیده هستند و در عین حال از تعداد کلمات کمتری نسبت به دو بند مستقل استفاده می‌کنند».

در این فصل از تحقیق، محقق به‌طور خلاصه و با توجه به موضوع تحقیق، به بیان مسأله اصلی پژوهش و ضرورت انجام تحقیق می‌پردازد، سپس سؤالات، فرضیات و اهداف اساسی از انجام تحقیق، روش تحقیق، و روش‌های گردآوری اطلاعات و تجزیه تحلیل آنها را ارائه می‌کند.

۱-۲- بیان موضوع

مسئله پیش روی این تحقیق تعیین سطوح پیچیدگی بندهای موصولی در زبان فارسی به عنوان زبان مادری کودکان در دوره خردسالی و نحوه پردازش آن از دیدگاه روان‌شناسی زبان است. بند موصولی بندی است که یک اسم یا عبارت اسمی را توصیف می‌کند و ضمیری که بند موصولی را معرفی می‌کند ضمیر موصولی نامیده می‌شود. در واقع بند موصولی از نظر کاربردی همان صفت است که برای توصیف یک اسم بکار می‌رود و با این تفاوت اولیه که یک کلمه نیست بلکه یک بند است. این ساختار از این نظر که دارای انواع متعددی در هر زبان هست، و اینکه بصورت بند پیرو همراه با بند پایه بکار می‌رود، به عنوان یک ساختار پیچیده شناخته می‌شود ضمن اینکه یک ساختار بسیار پرکاربرد در زبان‌های مختلف از جمله فارسی و انگلیسی است.

این‌طور نیست که همه زبان‌ها از بندهای موصولی به یک صورت استفاده کنند، بنابراین دانستن بعضی تفاوت‌های برجسته بین آنها مهم است (اندرسون^۳ ۲۰۰۹: ۲). اما در عین حال باید دانست که آیا مفاهیم و فرآیندهای جهانی نیز در این میان وجود دارند یا خیر. مثلاً اندرسون (همان: ۳) با اشاره به فهرست سلس مورسیا و لارسن فریمن (۱۹۹۹) از بندهای موصولی از نظر «میزان در دسترس بودن»، انواع آنها را در دو زبان کانتونی^۴ در هنگ‌کنگ و انگلیسی مقایسه کرده و نوع مفعول-فاعل^۵ را در هر دو زبان آسان‌ترین نوع در فراگیری، سپس نوع مفعول-مفعول^۶ را در رده

---

1 . Celce-Murcia, M.
2 . Larsen-Freeman, D.
3. Anderson, R.
4. Cantonese.
5. Object-Subject
6 . Object-Object

دوم آسانی در فراگیری قرار داده و شکل فاعل-مفعول^۱ را برای گویشوران هر دو زبان مشکل‌ترین نوع بند موصولی برای فراگیری معرفی می‌کند.

بندهای موصولی بطور کلی از دو دیدگاه تقسیم‌بندی شده‌اند. در دیدگاه اول تمایز میان دو نوع بند موصولی محدودکننده^۲ و غیرمحدودکننده^۳ مطرح می‌شود (کامری^۴، ۱۹۹۶: ۱۳۹) که یک دسته‌بندی نقش‌بنیان است. اما در دیدگاه دوم، نقش نحوی‌ای که هسته بند موصولی در جمله دارد مبنای تقسیم‌بندی قرار گرفته است (سلس مورسیا و لارسن فریمن ۱۹۹۹ و آناس^۵، ۲۰۰۴). هسته بند موصولی در ساخت کلی این بند، از دو نقش در بند پایه و پیرو برخوردار است؛ بدین معنی که از سویی دارای نقشی در بند پایه است و نیز نقشی مشابه یا متفاوت در بند موصولی برعهده دارد (صفوی، ۱۳۷۳: ۱۸۵).

با توجه به تعریف بالا چهار نوع بند موصولی به صورت زیر در نظر گرفته شده است:

۱- بند موصولی فاعل-فاعل (SS). مانند جمله: دختری که به زبان باسک صحبت می‌کند دختر عمومی من است.

۲- بند موصولی فاعل-مفعول (SO). مانند جمله: مردی که شما او را ملاقات کردید معلم من است.

۳- بند موصولی مفعول-مفعول (OO) مانند جمله: من کتابی را که شما معرفی کردید خواندم.

۴- بند موصولی مفعول-فاعل (OS) مانند جمله: من دختری را که به زبان باسک صحبت می‌کند می‌شناسم (سلس مورسیا و لارسن فریمن، ۱۹۹۹: ۵۷۷).

اما نکته قابل توجه در زمینه پیچیدگی بندهای موصولی و سلسله‌مراتب فراگیری آنها این است که آیا پیچیدگی صوری (بطور مثال نحوی) معیار پیچیدگی بند موصولی است یا پیچیدگی نقشی و یا معنی‌شناختی؟ فاکس^۶ و تامسون^۷ (۲۰۰۷) حذف ضمیر موصولی در انگلیسی را به واسطه عوامل کاربردشناختی و تأثیر بسامدی می‌دانند و بسیاری مانند عرب مفرد^۸، معرفت^۹ و ایشی زوکا^{۱۰} (۲۰۰۵) پیچیدگی نحوی را عامل پیچیدگی در بندهای موصولی در نظر می‌گیرند. همچنین نتیجه مطالعه

1. Subject-Object.

2. restrictive (or defining).

3. non- restrictive (or non- defining).

4. Commrie, B.

5. Annas, V.

6. Fox, A. B.

7. Thompson, A. S.

8. Arabmofrad, A.

9. Marefat, H.

10. Ishizucka, T.

گناری^۱ و مک‌دونالد^۲ (۲۰۰۷) نشان می‌دهد که دشواری در فهم بند موصولی مفعولی به واسطه تلفیقی از وضعیت جاننداری و وضعیت معلوم یا مجهول بوده است.

۱-۳- اهمیت و ضرورت انجام تحقیق

به منظور شناخت چگونگی فراگیری زبان و اختلالات مربوط به آن لازم است زبان در مراحل اولیه‌ی تحول مورد بررسی قرار گیرد، زیرا با شناسایی زودهنگام اختلالات زبانی و تعیین شدت و چگونگی آن می‌توان برنامه‌ی درمانی مناسبی را تنظیم و اجرا کرد. اکثر مطالعات انجام شده درباره‌ی مراحل اولیه‌ی فراگیری زبان، بر پایه‌ی مشاهده‌ی گفتار خودانگیخته‌ی کودک در موقعیت‌های طبیعی بوده است. داکرل^۳ (۲۰۰۳) خاطر نشان می‌کند که این نوع بررسی، اطلاعات مهمی را در اختیار محققان و درمانگران قرار می‌دهد. این روش علی‌رغم داشتن جنبه‌های مثبت دارای مشکلاتی است. برای مثال، برای محاسبه‌ی میانگین طول گفته^۴ و یا اشتباهات دستوری گفتار خودانگیخته لازم است از هر کودک حداقل ۵۰ تا ۱۰۰ گفته جمع‌آوری شود. برای ضبط این میزان گفته، به‌ویژه در مورد کودکان کوچک‌تر، به وقت زیادی نیاز است. از طرفی، برای واج‌نگاری در تجزیه و تحلیل ۵۰ گفته، باید حداقل یک تا سه ساعت زمان صرف شود. برای تعیین مرز بین گفته‌ها لازم است به تعداد دفعات زیاد صدای ضبط شده شنیده شود.

از طرف دیگر، باید در زبان فارسی به تحلیل جمله‌ی مرکب اهمیت بیشتری داده شود، و انجام تحقیقات علمی و نظام‌مند در این زمینه لازم به نظر می‌رسد، چراکه پدیده‌ی تحلیل جملات مرکب صرفاً در بعضی از دستورنامه‌های زبان فارسی به صورت پراکنده دیده می‌شود.

بند موصولی با وجود پیچیده بودن، از لحاظ کاربردی مزیت‌هایی دارد که آن را پرکاربرد می‌سازد. معرفت و رحمانی^۵ (۲۰۰۹: ۱) به نقل از ایزومی^۶ (۲۰۰۸) می‌نویسند: «دلیل علاقه به بندهای موصولی این است که این بندها جهانی‌اند، بر خصوصیات نحوی منحصر به فردی دلالت دارند و در زبان روزمره پرکاربردند.» جیسون^۷ و همکاران (۲۰۰۵: ۳۱۳) می‌نویسند: «یک دلیل اهمیت دادن زبان‌شناسان و روان‌شناسان زبان به مقوله بندهای موصولی این است که بندهای

1 . Gennari, S. P.

2 . MacDonald, M. C.

3 . Dockrell,

4. Mean Length of Utterances (MLU)

5 . Rahmani, R.

6 . Izumi, S.

7 . Gibson, E.

موصولی نوعی تکرار^۱ نمادین را نشان می‌دهد که این تکرار یکی از متمایزترین خصوصیات زبان طبیعی به عنوان یک نظام شناختی است.» بررسی پیچیدگی بندهای موصولی علاوه بر اینکه در تحلیل نحوه فراگیری زبان و همچنین نحوه آموزش بند موصولی در زبان‌های مختلف دارای اهمیت است، اهمیت ویژه‌ای در نظریه‌های پیچیدگی نحوی دارد. جیسون و همکاران (همان: ۳۱۷) در این باره می‌نویسند: «پردازش بر خط بندهای موصولی در بسیاری از نظریه‌های پیچیدگی نحوی، یک رکن محسوب می‌شود.»

یافته‌های این تحقیق می‌تواند برای روشن‌تر کردن نحوه و مراحل فراگیری انواع بندهای موصولی و همچنین شیوه بهتر آموزش آنها چه به فارسی‌زبانان و چه به غیرفارسی‌زبانان (به‌عنوان زبان دوم و یا خارجی) استفاده گردد. ضمن اینکه نتایج بدست آمده در مقایسه با نتایج تحقیقات مشابه روی بندهای موصولی زبان‌های دیگر قرار گرفته، تا تشابهات و تفاوت‌های بین آنها معین گردد.

۱-۴- سؤالات تحقیق

سؤال اصلی این تحقیق آن است که چه تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در درک جملات با انواع مختلف بند موصولی توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد. برای پاسخ به این سؤال آنرا به سؤالات فرعی زیر تقسیم می‌کنیم.

۱- چه تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی فاعل-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد؟

۲- چه تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی مفعول-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد؟

۳- چه تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی مفعول-فاعل توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد؟

۴- چه تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در درک جملات با بند موصولی مفعول-مفعول و جملات با بند موصولی فاعل-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد؟

۵- چه تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در درک جملات با بند موصولی مفعول-مفعول و جملات با بند موصولی مفعول-فاعل توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد؟

۶- چه تفاوت قابل ملاحظه‌ای در درک جملات با بند موصولی مفعول-فاعل و جملات با بند موصولی فاعل-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد؟

۱-۵- فرضیه‌های تحقیق

در پاسخ به پرسش‌های تحقیق فرضیات بصورت زیر تدوین شده است:

- ۱- تفاوت قابل ملاحظه‌ای در سلسله‌مراتب درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی فاعل-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد.
- ۲- تفاوت قابل ملاحظه‌ای در سلسله‌مراتب درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی مفعول-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد.
- ۳- تفاوت قابل ملاحظه‌ای در سلسله‌مراتب درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی مفعول-فاعل توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد.
- ۴- تفاوت قابل ملاحظه‌ای در سلسله‌مراتب درک جملات با بند موصولی مفعول-مفعول و جملات با بند موصولی فاعل-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد.
- ۵- تفاوت قابل ملاحظه‌ای در سلسله‌مراتب درک جملات با بند موصولی مفعول-مفعول و جملات با بند موصولی مفعول-فاعل توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد.
- ۶- تفاوت قابل ملاحظه‌ای در سلسله‌مراتب درک جملات با بند موصولی فاعل-فاعل و جملات با بند موصولی فاعل-مفعول توسط کودکان ۳ تا ۷ ساله فارسی‌زبان وجود دارد.

۱-۶- اهداف تحقیق

هدف از انجام این تحقیق درک بهتر انواع بند موصولی در زبان فارسی و سطوح مختلف پیچیدگی آن است. در این صورت می‌توان منطقی‌تر با این مقوله در آموزش و یادگیری زبان و همچنین نوشتن کتاب و تولید نرم افزارهای آموزش زبان فارسی برای سطوح مختلف کودکان برخورد کرد.

کاربردهای مختلف این تحقیق در حیطه آموزش فارسی به عنوان زبان دوم، همچنین در زمینه طراحی آموزشی و منابع درسی و نیز برای نویسندگان کتب کودکان و یا کم‌سوادان واضح است. ضمن اینکه نتایج این بررسی می‌تواند در جهت روشن‌تر شدن نظریه‌های پیچیدگی نحوی مورد

استفاده قرار گیرد، خصوصاً با توجه به اینکه زبان فارسی یک زبان SOV است و اکثر بررسی‌های انجام شده روی زبان‌های SVO است، بند موصولی در یک زبان SOV مانند فارسی می‌تواند نمونه‌های تکمیل‌کننده‌ای را در بر داشته باشد.

۷-۱- قلمرو تحقیق

۱-۷-۱- قلمرو موضوعی

این تحقیق از نظر زبان‌شناسی کلان در حوزه‌های تحلیل کلام و روان‌شناسی زبان و از نظر زبان‌شناسی خرد در حوزه نحو است.

۲-۷-۱- قلمرو مکانی

قلمرو مکانی تحقیق را مهدکودک‌های شهر بابل تشکیل می‌دهند و تمامی کودکان ۳ تا ۷ سال مورد بررسی در این تحقیق از مهدکودک‌های شهر بابل بوده‌اند.

۳-۷-۱- قلمرو زمانی

کار میدانی این پژوهش از مهر ماه سال ۱۳۹۰ آغاز شد و تا تابستان سال ۹۱ ادامه داشت.

۸-۱- چارچوب نظری تحقیق

تحقیقات مختلفی در ارتباط با پیچیدگی بند موصولی انجام پذیرفته است. برخی محققان ادعا کرده‌اند که برای کودکان پردازش بند موصولی درونه‌ای^۱ سخت‌تر از بند موصولی برونه‌ای^۲ می‌باشد (میلر^۳، ۱۹۶۲: ۷۴۸؛ ینگوی^۴، ۱۹۶۰: ۴۴۴). این موضوع، به خاطر بار اطلاعاتی اضافی مورد نیاز و دستکاری بند اصلی است. شلدان^۵ (۱۹۷۴) عنوان می‌کند، اکثر مطالعات همانند گرت^۶ و فودور^۷ (۱۹۶۷) عبارت موصولی درونه‌ای را مورد توجه قرار داده‌اند، و عنوان کرده‌اند این موضوع که دستکاری یک بند درونه‌ای مسأله‌ای برای یک کودک باشد یا نه هنوز واضح نمی‌باشد. علی‌رغم این موضوع، اسلوبین^۸ (۱۹۷۱) متذکر شده که داده‌های به دست آمده از تحقیقات در ارتباط با گفتار

---

1 . center-embedded.
2 . right- branching.
3 . Miller, G.A.
4 . Yngve, V.
5 . Sheldon, A.
6 . Garrett, M.
7 . Fodor, J.
8 . Slobin, D.